

АГВАН ДОРЖІЄВ І КАЛМИЦЬКІ БІЛЬШОВИКИ: ДО ІСТОРІЇ ОДНОГО ПРОЕКТУ

Цю статтю присвячено одному з політичних проектів Агвана Доржієва (1853–1938), бурята за походженням, неофіційного представника далай-лами XIII в Росії, відомого релігійного та суспільно-політичного діяча, автора кількох проектів, покликаних зміцнити стосунки Росії з буддійськими народами Центральної Азії. У його бурхливій різноманітній діяльності релігійна і політична сфери пов'язані нерозривно. Феномен цієї особистості – далекоглядного політика та реформатора буддизму, який за життя зажив слави святого, – й досі привертає особливу увагу дослідників.

І у дореволюційний, і у радянський період А. Доржієв займався активною суспільною діяльністю. До революції за ним уважно слідкувала російська влада. Справа в тому, що політичній активності А. Доржієва відповідала його культурна місія, спрямована на об'єднання та духовний розвиток монгольських народів. Цьому мав сприяти створений на початку ХХ ст. А. Доржієвим, разом із лектором Санкт-Петербурзького університету, вченим і просвітителем Цевеном Жамцарано, монголо-бурятський алфавіт. Ними було засновано в Петербурзі видавництво “Наран”, де протягом багатьох років друкувалися пам'ятки монгольської літератури. А. Доржієв також став фундатором низки храмів у Західній Бурятії. Він допомагав бурятам і калмикам здійснювати паломництва та навчатися в Тибеті, всіляко намагався зміцнити зв'язки між монгольськими народами. Проте, такі його ініціативи стосовно просвіти і духовної консолідації монгольських племен викликали підозру та опір з боку російських урядовців. У їхніх очах, зокрема, створення А. Доржієвим нового, “монголо-бурятського” алфавіту¹

¹ Однією із провідних засад бурятського “культурного панмонголізму” стала ідея реформи монгольського алфавіту. Вона вперше була висунута в 1902 р. Б. Барадіним, А. Доржієвим, Ц. Жамцарано, які невдовзі стали знаковими особистостями для бурятського суспільства. Реформатори в процесі своєї роботи розбилися на дві групи. Перша виступала за бурятський алфавіт, реформований А. Доржієвим. Вони вважали, що треба створити всемонгольську писемність і літературу, взявши за основу

було першим кроком до здійснення власне ідеї панмонголізму². Підозри влади поширювалися й на бурятів (кілька десятків осіб), які приїхали разом із Доржієвим до Калмикії викладати у відкритій ним 1906 року буддійській школі³. Мовляв, частина їх їздить степом, виголошує проповіді, пропагує ідеї панмонголізму та збирає пожертви з калмиків⁴. Навесні 1907 року Доржієв відкрив у калмиків другу школу, де окрім буддійської філософії, мали викладатися астрологія та медицина. 16 серпня того ж року цю

в якості офіційної та літературної мови халхаське наріччя. До цієї позиції долучилися вже відомий мандрівник Г. Цибіков і такі представники майбутньої бурятської еліти 1920–1930-х років, як Е.-Д. Рінчино та М. Амагаєв. Прозахідні інтелігенти на чолі з іркутянином М. Богдановим відстоювали латинський алфавіт, прилаштований до бурятського наріччя. Автором латинського алфавіту був Б. Барадін [Шагдурова 1999, 60]. Ц. Жамцарано, наприклад, зазначав, що Агван Доржієв та його співробітники мали на меті створити такий фонетичний алфавіт, що міг би відображати всі монгольські наріччя, в тому числі й бурятські, а тому алфавіт названий монголо-бурятським (Жамцарано просив не звужувати призначення алфавіту, створеного для всіх монголів, у тому числі і для бурятів) [Жамцарано 1907, 24, 18]. Мовляв, творець алфавіту, чи вірніше, реформатор, маючи на увазі не одномільйонний монгольський народ, з певною писемністю та зростаючою літературою, не міг, звичайно, рекомендувати цілком чужий їм алфавіт латинського типу, на догоду жменьці іркутських бурятів. До того ж, малось на увазі, що більшість іркутських бурятів нададуть перевагу своєму монгольському алфавіту і побажають долучитися до спільного руху всіх монголів, у тому числі й бурятів, і не побажають відокремитися від маси монгольського народу, який відроджується [Жамцарано 1907, 24, 19]. На початку ХХ ст. у полеміці стосовно алфавіту взяла участь майже вся бурятська інтелігенція, що представляла як Іркутську губернію, так і Забайкальську область.

² НАРБ. – Ф. П-20. – Оп. 2. – Ед. хр. 12. – Л. 5. Зі свого боку, відомий мандрівник і сходознавець Г. Цибіков також уважав, що старомонгольський алфавіт, реформований Агваном Доржієвим, – це майже єдиний засіб об'єднання всіх монгольських племен і народів [Шагдурова 1999, 61].

³ У 1906 р. А. Доржієв, з метою поширення буддійської освіти серед калмиків, побудував у Малодербетовському улусі Калмицького степу буддійське училище, або Цанід-чойра (Духовну академію). Незабаром він заснував ще одну таку академію також в Астраханській губернії. Він же був автором програми навчання і особою, відповідальною за її виконання.

⁴ НАРБ. – Ф. П-20. – Оп. 2. – Ед. хр. 12. – Л. 6. А. Доржієв мав дозвіл на збір пожертв лише серед бурятів Забайкальської області, проте реальні пожертви збиралися і у Калмикії [Бакаєва 1998, 89].

школу закрили за розпорядженням губернатора. Підозри викликала й діяльність непересічного лами в Іркутській губернії. Так, у рапорті від 4 березня 1908 року пристав Верхоленьського повіту Бессарабов зазначає, що “в таких поїздках Хамбо⁵ Доржієва криється прагнення до з’єднання монгольської раси в одне спільне ціле, шляхом навернення бурятів у буддизм” [Асалханова 2009, 64]. А. Доржієв виступав у ролі місіонера серед бурятів-шаманістів – під впливом його проповідей близько 400 шаманістів, які мешкали у Верхоленьському повіті, прийняли буддизм. Отже, просвітительська і місіонерська діяльність представника далай-лами, що здобула йому надзвичайну популярність і авторитет серед одновірців, викликала гостре невдоволення російської влади. За ним був установлений таємний поліцейський нагляд, його підозрювали у пропаганді “шкідливих” панмонголістських ідей, а в 1911 р. прийшла заборона Міністерства внутрішніх справ на відвідини Доржієвим Астраханської та Ставропольської губерній [див.: Бакаева 1998, 89]. До такої оцінки царської влади через 20 років додається обвинувачення радянських урядовців у тому ж “панмонголізмі”.

Після Жовтневої революції вся діяльність А. Доржієва фактично відбувалася на території Радянської Росії, СРСР. Його призначили представником Тибету в РСФРР з наданням прав дипломатичного працівника. При буддійському храмі в Петрограді була заснована неофіційна Тибетська місія (офіційних стосунків між Росією та Тибетом не існувало). Наприкінці 1922 р. до неї приєдналася ще й Монгольська місія, створена енергійним ламою з культурно-просвітницькою метою. Наркомат закордонних справ (НКЗС), підтримуючи А. Доржієва, вочевидь, прагнув використати його авторитет та зв’язки у буддійських державах – Монголії та Тибеті – для експорту революції у країни Сходу. Відомо, що в 1920-ті рр. А. Доржієв активно співпрацював із НКЗС і навіть Комінтерном у організації таємних експедицій радянського уряду до Тибету.

Один із найвідоміших бурятів А. Доржієв не поділив рішення багатьох представників бурятської інтелігенції, таких як Ц. Жамцарано, Е. Батухан, Е.-Д. Рінчіно, Ц. Бадмажапов, які вирушили працювати до Монголії на початку 1920-х років. Проте зв’язки з

⁵ Хамбо (тиб. *кханпо*) – “головний лама”, у Зовнішній Монголії титул настоятеля монастиря; вчений ступінь.

новим монгольським урядом він підтримував. Зокрема, у період голоду в Калмицькій автономній області А. Доржієв знову їде до Монголії. Там, як і в бурятських автономних областях РСФРР і ДСР, він організує збір худоби та коштів для відправки в Калмикію та інші регіони Поволжя [Бакаєва 1998, 90]. На жаль, поки авторка не має точної інформації щодо дати цього перебування Доржієва у Монголії. Проте є більш-менш точна дата його відвідин Калмикії. 20 листопада 1921 року Доржієв пише: “Я, як представник Тибетського Уряду в РСФРР, не міг не поцікавитися долею своїх родичів калмиків, поєднаних із Тибетом, Монголією і монголо-бурятами культурним, національним, релігійним та іншими багатоманітними зв’язками, і не побувати серед них у таку важку годину їхнього існування. Приїхавши з Москви наприкінці липня місяця ц. р. у Калмицьку область, встиг побувати впродовж двох місяців майже у всіх повітах” [Страницы... 1993, 93]. Тобто, з Калмикії видатний лама повернувся десь наприкінці вересня – початку жовтня 1921 року. А впродовж кількох тижнів, разом із кількома іншими доповідями та зверненнями авторства А. Доржієва, присвяченими калмикам та ситуації навколо них, з’являється документ, який є в центрі даного дослідження.

Це – нотатка до НКЗС, датована 28 жовтня 1921 року, копія якої зберігається у фонді Агвана Доржієва у Національному архіві Республіки Бурятія (НАРБ)⁶. Оригінал, судячи зі всього, має бути в Архіві зовнішньої політики Російської Федерації. Наскільки відомо авторці, цей документ ще не був оприлюднений. Про нього згадує у своєму дослідженні, присвяченому експедиціям родини Реріхів до Азії, російський дослідник В. Росов [Росов 2002, 24].

У цій нотатці представник далай-лами зазначає, що міжнародна ситуація дає Радянській Росії нагоду вести активнішу політику серед буддійських і мусульманських народів Центральної Азії в плані приєднання останніх до “світової революційної політики” та надання їм права та можливості самовизначення. Тибетське представництво, з метою зменшення просторового роз’єднання буддійських народів Центральної Азії та встановлення щільного контакту і зв’язку між ними, вважає своєчасним порушити питання “про розширення території народно-революційного Уряду Монголії на заході за рахунок областей, населених торгутами та

⁶ НАРБ. – Ф. Р-643. – Оп. 1. – Ед. хр. 6. – Л. 5–6.

іншими племенами ойратів: Алтайський Округ, Ілі й Тарбагатай. У цих Округах живуть нащадки тих племен, які у 18-му столітті повернулися сюди, на батьківщину, з Волги, таким чином вони пов'язані історичним спогадом із Росією і є прямими і кровними родичами Астраханських калмиків. У провінціях Ілі й Тарбагатай (Джунгарія) карашарські торгути, які об'єднані в чотири хошуни (уділи) на чолі зі спадкоємними князями-ханами і які мають зв'язок і знайомство з Тибетським Представництвом, завжди виявляли потяг до Росії. У Алтайському окрузі також живуть нащадки торгутів, що повернулися з Волги, вони також у нещодавньому минулому мали потяг до Росії, свідченням чого слугує те, що один із поважних князів цього Округу – Палтаван, – нині покійний, який отримав вищу військову освіту в Японії, своїх дітей навчав у Петрограді, старший його син із російською освітою по смерті батька нині вступив в управління своїм уділом”⁷. Доржієв нагадував, що Алтайський округ до 1907 року складав частину Кобдоського округу, включеного за Потрійною російсько-китайсько-монгольською угодою 1915 року до складу Автономної Монголії, і що наразі Кобдоський округ визнав владу Народного уряду Монголії. Якщо раніше всі племена західних монголів (ойратів) особливо не виявляли прагнення об'єднатися зі своїми східними родичами – халхасцями, – а, навпаки, схилилися до Росії, то це виключно пояснювалося ворожим ставленням до князів Зовнішньої Монголії і пихою останніх, нібито прямих нащадків великого Чингізхана. Проте тепер, у зв'язку з падінням влади халхаських князів і встановленням влади трудящих, ця єдина причина антагонізму відпадає.

Всі викладені міркування, засновані на достовірних історичних даних, свідчать, що, за дружньої підтримки та сприяння з боку Росії, цілком вірогідне об'єднання західних ойратських племен, які простягаються до самого Тибетського нагір'я: Цайдаму⁸

⁷ НАРБ. – Ф. Р-643. – Оп. 1. – Ед. хр. 6. – Л. 5–5об.

⁸ На захід від озера Кукунор розташовувалися землі т.зв. цайдамських монголів. Цайдам – заболочена рівнина в північно-східній частині Тибету; іноді Цайдам називали Верхньою Монголією. За словами О. Симукова, «У районі оз. Хуху-нур і Цайдамі (між пров. Ганьсу і пів. Тибетом) проживають Хуху-нурські та Цайдамські олоти, що їх називають ще “верхніми монголами”» [Симуков 2007, 239].

та Кукунору – кінцевих пунктів розселення монголів, з їхніми східними родичами – халха-монголами. Таке об'єднання монголів, утворення розширеної Монгольської держави, дружньої Росії забезпечить кордони Росії від Маньчжурії до Тянь-Шаню, послужить на користь Росії й, безумовно, збільшить значення Народного уряду Монголії в переговорах із Китаєм⁹. Для здійснення цієї ідеї Тибетське представництво вважало своєчасним відрядження до Ілі, Тарбагатаю та Алтайського округу інтелігентного калмика із середовища астраханських калмиків спільно із представником Народного уряду Монголії, забезпечивши його завданнями та дорученнями НКЗС, а Тибетське представництво, зі свого боку, надасть посильне сприяння шляхом рекомендаційних листів впливовим особам. Своє звернення представник Тибету пояснював ще й тим, що в силу історичних причин західні монголи залишилися поза сферою впливу богдо-гегена і досі понад все визнають авторитет далай-лами як глави буддизму. Тибетське представництво прохало дати належну оцінку цьому питанню – включенню до території Монголії Алтайського округу, Ілі й Тарбагатаю – та вжити тих чи інших заходів задля його найшвидшого вирішення, в залежності від міжнародного становища на Сході. З аналогічним проханням у той же день А. Доржієв звернувся до Б. Шумяцького¹⁰.

21 грудня 1921 р. нарком закордонних справ РСФФР Г. Чичерін писав Б. Шумяцькому: "...щодо світового становища дружба з Китаєм буде одним із найголовніших активів... Зовсім інша справа Сіньцзян чи Кульджа, де китайські губернатори, коли настане момент і ми достатньо зміцнімося, ми будемо там виступати посередниками і добиватися прийнятного режиму для дунган, калмиків та інших туземців, проте в жодному разі ми не повинні займатися відторгненням цих провінцій чи підтримувати там агітацію проти Китаю... Китай у результаті буде в нас бачити лише спритніших імперіалістів, це зробить неможливою нашу майбутню політику з Китаєм, та й взагалі це зірве нашу східну політику і, отже, наше світове становище" [цит. за: Шинкарев 2006, 115]. Не виключено, що цей лист і був відповіддю Шумяцькому на запит щодо сіньцзянського проекту Доржієва.

⁹ НАРБ. – Ф. Р-643. – Оп. 1. – Ед. хр. 6. – Л. 5–6

¹⁰ НАРБ. – Ф. Р-643. – Оп. 1. – Ед. хр. 7. – Л. 12.

На думку В. Росова, “політика встановлення широкої монгольської автономії вочевидь спрямовувалася з Тибету, і Агван Доржієв був тонким інструментом в її здійсненні” [Росов 2002, 24]. Наразі авторка статті хоче запропонувати свою версію причин появи цього проекту.

Перш за все, зазначимо, що, власне, це єдиний дійсно панмонгольський політичний проект з усіх, складених А. Доржієвим. Він, радше, був панбуддистом і мислив значно ширшими категоріями, ніж парадигма панмонголізму. Німецький монголіст і буддолог В. Ункріг, який тривалий час навчався й жив у Ленінграді та багато чого знав про проникливого ламу, вважав, що релігійно обґрунтованою метою всіх спроб А. Доржієва було створення ламаїстського королівства тибетців і монголів (а також усіх інших маленьких ламаїстських народів) як теократії під владою далай-лами. Таке королівство тибетців і монголів мало бути під протекторатом царської Росії [Rupen 1964, 106]. Мабуть, така оцінка стосується, насамперед, дореволюційних планів Доржієва. Так, одну доповідну ініціативний лама подав на ім'я віце-голови Російського географічного товариства П. Семенова (Тянь-Шанського). У ній висловлювалася ідея про об'єднання на культурно-економічних засадах народів трьох держав – Монголії, Тибету й Росії – та створення так званої “великої буддійської конфедерації” [Андреев 1992, 12–13]. На думку ж відомої російської монголістки А. Цендіної, Доржієв прагнув об'єднати всіх буддистів і в такий спосіб протистояти небуддійському світові чи виробити парадигми співіснування з ним; у цьому він був явним предтечею теперішнього далай-лами XIV [Цендина 2004, 198]. Тобто, можна зробити висновок, що нотатка до НКЗС, датована 28 жовтня 1921 року, – це нетипова для Доржієва пропозиція. По-друге, чому Доржієв запропонував розпочати монгольське об'єднання саме з ойратів? Чому запропонував збільшити територію Народного уряду саме за рахунок “монгольських” земель, підпорядкованих владі Сінцзяну, а не, наприклад, за рахунок Туви, Барги чи сеймів Внутрішньої Монголії?

Щоб прояснити ситуацію з виникненням цього документу, вдамося до історії деяких ініціатив та пропозицій тодішніх калмицьких лідерів, які прихильно ставилися до більшовиків. Як відомо, після приходу до влади в Росії більшовиків почала своє

життя ідея світової революції. Одним з її напрямів, природно, вбачалася Східна Азія. 26 травня 1919 року газета “Жизнь национальностей”, яку видавав Наркомат у справах національностей, оприлюднила статтю А. Амур-Санана¹¹ “Ключі Сходу”. У ній калмицький революціонер пропонував використати калмиків для поширення “ідеї влади Рад” на Сході, серед багатомільйонних монголо-буддійських племен, близьких їм по крові, релігії та мові. Проживаючи на величезній території між Байкалом та Тибетським нагір’ям, вони могли охоче відгукнутися на заклик своїх братів калмиків, аніж на заклики чужих їм націй та релігій. Для зв’язку з ними існував давній монголо-буддійський шлях, що починався у калмицьких степах і проходив через Алтай, Монголію та Тибет і далі – в Індію. Здійснювати це надзвичайно важливе політичне завдання належало калмицькій інтелігенції, за допомогою “таких відомих політичних діячів Сходу”, як хамбо Агван Доржієв [Андреев 2006, 223]. Через деякий час (13.07.1919) в “Жизни национальностей” з’явилася ще одна публікація на ту ж тему, під назвою “Монголія як ворота буддійського Сходу”. Її автор, голова Калмицького ЦВК Ради депутатів трудящих калмицького народу А. Чапчаєв, зокрема, закликав радянський уряд у своїй східній політиці спиратися не лише на країни мусульманського Сходу, а й, рівнозначно, і на буддійський світ і схвально відгукувався про А. Доржієва [Андреев 2006, 223]. Слід зазначити, що у згаданих планах калмицьких більшовиків власне Монголії, як і Тибету, відводилася другорядна роль (порівняно з Південною та Південно-Східною Азією), хоча вони й підкреслювали важливість поширення революційних ідей серед монголів і тибетців – із метою залучення цих народів до світової революції. Наразі важко сказати, чи були якісь приховані мотиви в авторів цих проєктів, які могли б зацікавити нас у контексті пропонованого дослідження. Важливість риторики про світову революцію і, відповідно, роль у цьому процесі східних народів вищезгадані діячі, схоже, добре усвідомлювали. Так, 14 жовтня 1920 р. А. Амур-Санан виступив на засіданні Політбюро ЦК РКП(б) і саркастично зазначив: “Не знаю, яке значення для розвитку соціальної революції на Сході буде мати оголошення автономії

¹¹ Амур-Санан А. – завідувач калмицьким відділом Наркомату у справах національностей.

калмикам, але добре розумію, що без такого вирішення питання в умовах, що створилися, неможливо полегшити становище калмиків. Я добре знаю, що калмики, незалежно від перспектив революційних подій на Сході та Заході, хочуть жити” [цит. за: Есенова 2007, 20]. Проте привертає увагу схожість низки пропозицій у статтях із пропозиціями Доржієва у вищезгаданій нотатці, виокремлення важливого політичного завдання, революційної місії калмицької інтелігенції, а також схвальне ставлення А. Амур-Санана та А. Чапчаєва до представника далай-лами. Зазначимо, що з обома більшовиками А. Доржієв був особисто знайомий.

У доповіді ще одного калмицького революціонера Х. Канукова, начальника Розвідувального управління МНА¹², підготовленій для Східного відділу НКЗС РСФРР, йшлося про антикитайські настрої джунгарських торгівців і відзначалося, що вони “згідно своїх легенд і вустах народу мріють здавна і наразі, що з Волги повинні перейти залишки торгівців і звільнити їх від китайського ярма й відродити самостійність” [цит. за: Мургаєв 2006]. Важливість цього зовнішньополітичного напрямку для Москви обґрунтовувалася в доповіді тим, що “із впливом Радянської Росії в Монголії, ідея соціалізму та звільнення трудящих підходить впритул до великої китайської стіни” [цит. за: Мургаєв 2006]. Для поширення комуністичного впливу в цьому напрямку Кануков пропонував переселити калмиків із РСФРР у Кобдоський округ Монголії, що межував із Сіньцзяном. У реалізації цього плану був зацікавлений і монгольський уряд, який, “щоб згустити своє нечисленне населення й підсилити свої реальні сили... запрошує заселити всі родинні їм народності із Радросії, як, наприклад, прийняття у підданство в Монголії до 5000 родин бурятів, що проживають на території Монголії, і запрошення переселитися голодуючих калмиків із Волги” [цит. за: Мургаєв 2006]. Наприклад, один із провідних монгольських партійців, бурят Ц. Жамцарано, зокрема, зазначав, що бажано збільшити населення Зовнішньої Монголії принаймні вдвічі шляхом зближення монгольських народів, що населяють просторі терени Центральної Азії, насамперед, добитися їхнього компактного розселення, зокрема переселення калмиків на споконвічну батьківщину [Чи-

¹² МНА – Монгольська народна армія.

митдоржиев 2000, 15]. Постановою № 105 (від 22.01.1922) монгольський уряд не лише запрошував калмиків, а й обіцяв переселенцям грошову і матеріальну допомогу, звільнення на кілька років від державних і місцевих податків. І хоча план переселення калмиків не був реалізований, ідея возз'єднання російських калмиків із китайськими була дуже популярна серед радянських калмиків [Мургаев 2006].

У своїй доповіді (від 21.10.1921) Доржієв згадує про Канукова: "...калмики в особі партійних і військових працівників-керівників беруть найактивнішу участь у діяльності Монгольської Народно-революційної Партії та Уряду, організації Монгольської Армії, обіймаючи командні посади. Тричі були відряджені до Монголії кілька партій калмиків у цьому році, в особі організаторів військових частин Канакова Харті, Хомутникова Дорже та ін. Приїзд із Тибету калмиків, що навчалися там, улітку теперішнього 1921 року, а також поїздки туди зміцнюють живий родинний зв'язок Калмицького народу з Урядом Тибету і населенням. Такий зв'язок має, безумовно, велике політичне значення для молоді Радянської Федеративної Росії, яка через своїх вірних її ідеям товаришів-калмиків може поширювати свій вплив на Сході, що, безумовно, береться до уваги керівниками зовнішньої політикою РСФРР. У теперішній момент серед калмиків, особливо буддійського духовенства, є прагнення поїхати до Тибету та Монголії для отримання освіти, також збереження колишнього національно-релігійного зв'язку. Радянська Влада має використати цих людей і одвічний зв'язок калмиків для політичних цілей, отже я, зі свого боку, прошу Вас, тов. Комісар, не відмовити у сприянні у безперешкодному і вільному виїзді калмиків, особливо представників духовенства, до Монголії та Тибету" [Страницы... 1993, 91]. Тут привертають увагу спільні пропозиції Канукова та Доржієва (у доповідях від 21, 28 жовтня 1921 р.) щодо фактичної еміграції – переселення, виїзду калмиків до Монголії, революційного впливу Росії на Сході, апеляція до історичного минулого тощо. Ці документи належать до одного хронологічного періоду.

Згадаймо також і один з проєктів А. Доржієва від 1922 року. Так, ним було запропоновано утворити Комітет для зближення Росії з буддійським Сходом. До складу комітету мали увійти,

зокрема, такі відомі російські буддологи як Ф. Щербатської та С. Ольденбург. Комітет мав за мету всебічно сприяти зближенню в культурно-просвітницькій області Росії з буддійськими народами, що мешкали як у межах СРСР (буряти, калмики), так і в закордонних східних районах (Монголія, Тибет, Маньчжурія, Східний Туркестан)¹³.

Питання про необхідність налагодження та розвитку зв'язків із китайськими калмиками голова ЦВК Калмицької автономної області А. Чапчаєв намагався порушити у Політбюро. А керівництвом Калмикії активно збиралася наукова література з історії, археології та етнографії Монголії й Тибету [Мургаєв 2006]. У 1924 році ЦК виразив недовіру А. Чапчаєву, звільнивши його з посади голови ЦВК Калмицької автономної області за виявлений у роботі “національний ухил”. У 1926 році Чапчаєв став фактичним головою радянсько-монгольської місії до Лхаси [Андреев 2006, 287].

А. Доржієва заарештували 13 листопада 1937 року. На допиті 28 листопада він визнав себе одним із керівників панмонгольської, терористичної, повстансько-шпигунської організації. На думку російського дослідника А. Андрєєва, цілком очевидний намір зв'язати Агвана та Дажупа Доржієвих¹⁴ як керівників двох паралельних панмогоських організацій на теренах Бурят-Монголії: одна з них поєднувала бурятське буддійське духовенство, друга – верхівку державного партійного апарату [Андреев 1998, 101]. За визнанням Д. Доржієва (від 7–8.12.1937), його організація підтримувала щільний зв'язок із ламською організацією Доржієва і навіть спрямовувала її роботу. 29 січня 1938 р. великий бурятський лама помер у в'язничній лікарні. Остаточно реабілітований він лише у 1989 році. Як санкції царських урядовців на початку ХХ ст., так і репресії проти Доржієва у 1930-ті роки були свідченням не його панмонгольської діяльності, а фобій та побоювань російської (царської) влади. Також зауважимо, що список осіб, що підлягають суду військової колегії Верховного суду СРСР від 22 грудня 1937 року (по Сталінградській області) з позначкою “категорія 1” (тобто, приречені

¹³ РГАСПИ. – Ф. 495. – Оп. 152. – Ед. хр. 157. – Л. 21–22.

¹⁴ Доржієв Д. – голова Раднаркому Бурят-Монгольської АРСР.

на вищу міру покарання) містив, зокрема, прізвиська А. Амур-Санана та А. Чапчаєва¹⁵.

Єдиною (наскільки відомо авторці) справді панмонгольською ініціативою Доржієва залишилася проаналізована доповідь до НКЗС від 28 жовтня 1921 року. Вона не відповідала китайській політиці Радянської Росії, яка вважала, що весь Сіньцзян має залишитися у складі Китаю [більше див.: Отрощенко 2010]. На думку авторки, вищезгадана нотатка Доржієва продиктована саме спілкуванням із калмицькими більшовиками під час його відвідин Калмикії влітку 1921 року. І це, на сьогодні, один з нечисленних фактів, який свідчить про зацікавлення калмицької партійної еліти питанням об'єднання монголів.

ЛІТЕРАТУРА

Андреев А. И. Из истории Петербургского буддийского храма // **Orient**. Санкт-Петербург, 1992. Первый выпуск “Буддизм и Россия”.

Андреев А. И. Уход Агвана Доржиева // **Orient**. Альманах. Санкт-Петербург, 1998. Вып. 2–3.

Андреев А. И. Тибет в политике царской, советской и постсоветской России. Санкт-Петербург, 2006.

Асалханова Е. В. Деятельность Агвана Доржиева в Иркутской губернии (1907–1908) // **Восток**, 2009, № 6.

Бакаева Э. П. Агван Доржиев в Калмыкии // **Буддизм России**, 1998, № 29–30.

Есенова Т. С. Русский язык в Калмыкии: социокультурные портреты и лингвокультурные типы. Элиста, 2007.

Жамцарано Ц. Бурятское народническое движение и его критик // **Сибирские вопросы**, 1907, № 24.

Мургаев С. М. Участие калмыков в большевистском экспорте революции в страны Дальнего Востока (1920-е гг.) // **Новый исторический вестник**, 2006, № 1 (14). – http://www.nivestnik.ru/2006_1/4_1.shtml

¹⁵ Ярославская область, Сталинградская область, Крымская АССР: Список лиц, подлежащих суду военной коллегии Верховного суда Союза ССР. 22 декабря 1937 года // “Сталинские списки” / Международное общество “Мемориал”. – <http://stalin.memo.ru/spiski/tomi05.htm>

НАРБ. – Национальный архив Республики Бурятия. Ф. П-20. Оп. 2. Ед. хр. 12; Ф. Р-643 “Агван Доржиев”. Оп. 1. Ед. хр. 6, 7.

Отрощенко І. В. Монголія, Радянський Союз та монголи Сіньцзяну (1920-ті роки) // *Східний світ*, 2010, № 2.

Росов В. А. **Николай Рерих: Вестник Звенигорода. Экспедиции Н. К. Рериха по окраинам пустыни Гоби.** Санкт-Петербург; Москва, 2002. Кн. I: Великий План.

Российский государственный архив социально-политической истории (РГАСПИ). Ф. 495. Оп. 152. Ед. хр. 157.

Симуков А. Д. **Труды о Монголии и для Монголии.** Осака, 2007. Т. 1.

Страницы... 1993. **Страницы из жизни Агвана Доржиева.** Архивные документы. Улан-Удэ, 1993.

Цендина А. Д. **...и страна зовется Тибетом.** Москва, 2002.

Чимитдоржиев Ш. Б. Панмонгольское движение – это общемонгольское национальное движение // **Монголоведные исследования.** Улан-Удэ, 2000. Вып. 3.

Шагдурова И. Н. **Очерки из истории развития общественно-политической мысли бурят в I четверти XX века.** Улан-Удэ, 1999.

Шинкарев Л. И. **Цеденбал и его время.** Москва, 2006. Т. 1: Любовь. Власть. Трагедия.

Ярославская область, Сталинградская область, Крымская АССР: Список лиц, подлежащих суду военной коллегии Верховного суда Союза ССР. 22 декабря 1937 года // **“Сталинские списки” / Международное общество “Мемориал”.** – <http://stalin.memo.ru/spiski/tomi05.htm>

Rupen R. **The Mongols of the Twentieth Century.** Bloomington, 1964. Pt. 1.